

MARMARA ÜNİVERSİTESİ MARMARA UNIVERSITY
ULUSLARARASI İLİŞKİLER RESEARCH CENTER FOR
ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ INTERNATIONAL RELATIONS

MURCIR Analiz

Savaşın Görünmeyen Cephesi: Rusya-Ukrayna Savaşı Bir Çevresel Felaket mi?

“Rusya’nın Ukrayna’daki savaş pratiği, resmî belgelerinde çizdiği ‘çevresel güvenlik’ vizyonu ile açık bir çelişki içinde.”

Doğuş Sönmez & Sezen Kaya Sönmez

Şubat 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, genellikle insani, askeri ve jeopolitik boyutlarıyla tartışılıyor. Bu boyutlar ziyadesiyle önemli olsa da sahada sessiz ama en az bu boyutlar kadar etkili bir başka cephe daha açılmış durumda: Toprak, su, hava ve biyolojik çeşitlilik üzerinde açıkça gözlemlenen çevresel yıkım. Patlayan mühimmatlar, vurulan sanayi tesisleri, kimyasal sızıntılar ve enerji altyapısına yönelik saldırılar hem bölgede yaşayan insanların güvenliğini hem de Karadeniz havzasının ekolojik dengesini uzun yıllar etkileyecek bir hasar üretiyor. Bu tablo, savaşı yalnızca askeri bir kriz değil, aynı zamanda yeni bir çevresel güvenlik meselesi olarak düşünmemizi zorunlu kılıyor. Yıkımın önemli bir aktörü olan Rusya’nın resmi doktrinlerinde çevreyi ulusal güvenliğinin temel sütunlarından biri olarak tanımlamasına rağmen çevresel yıkıma zarar verecek bir savaş ortamını sürdürmesi dikkate alınması gereken bir husus.

Neden çevresel güvenlik?

Çevresel güvenlik tartışmaları Soğuk Savaş’ın son döneminden beri güvenlik çalışmalarının parçası; fakat Ukrayna’daki savaş bu tartışmaları birçok boyutuyla son derece somutlaştırıyor. Burada mesele sadece ‘çevrenin zarar görmesi’ değil. Su kaynaklarının kirlenmesi, tarım topraklarının ağır metallerle zehirlenmesi, hava kirliliğinin artması ve korunan alanların tahribi. Bu hususlar ise doğrudan halk sağlığını, gıda güvenliğini, ekonomik faaliyetleri ve pek tabii ki bölgesel istikrarı tehdit ediyor. Rusya-Ukrayna Savaşı vakası, ‘savaş’ ile ‘çevresel felaket’ arasındaki bağın soyut bir akademik tartışmadan ibaret olmadığını, sahada ölçülebilir ve geri döndürülmesi güç sonuçlar ürettiğini gösteriyor. Peki ölçülebilir somut göstergeleri nasıl sıralayabiliriz?

Savaşın en yıkıcı etkilerinden biri su kaynakları üzerinde. Ukrayna’da hem içme suyu altyapısı hem de sulama sistemleri ağır hasar aldı. Barajlar, su arıtma tesisleri ve kanalizasyon sistemleri ya doğrudan hedef oldu ya da dolaylı olarak bombardımanların etkisiyle devre dışı kaldı. Kakhovka Barajı’nın havaya uçurulması bu anlamda önemli bir örnek teşkil ediyor. Barajın tahrip edilmesi binlerce hektarlık alanı sular altında bırakırken, aynı zamanda aşağı havzalardaki içme suyu, tarım ve ekosistem döngülerini altüst etti. Atıksu arıtma tesislerine verilen zarar, nehir sistemlerine arıtılmamış kanalizasyon ve endüstriyel atıkların karışmasına yol açtı. Bu durum, kolera gibi salgın risklerini artırırken, suya bağlı hastalıkları da yeni bir güvenlik meselesi haline getiriyor. Savaş, toprağı da uzun süreli bir risk alanına dönüştürüyor. Mühimmat kalıntıları, patlamamış bombalar, akaryakıt ve kimyasal sızıntılar; özellikle cephe hatlarına yakın tarım alanlarında ağır metal yükünü ciddi biçimde artırıyor. Bu ağır metaller yalnızca toprağın verimliliğini düşürmekle kalmıyor; gıda zinciri üzerinden insan sağlığına da taşınıyor. Toprak kirliliğı, Ukrayna’nın ‘Avrupa’nın tahıl ambarı’ olarak bilinen rolünü ve küresel gıda tedarik zincirlerini de dolaylı olarak tehdit ediyor. Diğer yandan askeri araç hareketliliğı, bombalanan akaryakıt depoları ve sanayi tesisleri, savaşın hava kalitesi üzerindeki en görünür etkileri. Büyük şehirler ve stratejik hedeflerin çevresinde, savaşın ilk aylarında Dünya Sağlık Örgütü sınırlarının üzerine çıkan partikül madde ve toksik gaz ölçümleri kaydedildi. Bu kirleticilerin önemli bir kısmı atmosferde uzun süre kalabilen ve rüzgârla taşınabilen maddeler. Dolayısıyla savaşın hava kirliliğine etkisi yalnızca Ukrayna ile sınırlı değil; Doğu Avrupa’nın diğer bölgeleri ve Karadeniz havzası da dolaylı biçimde etkileniyor. Ayrıca, yangınlar, patlamalar ve sanayi kazaları; kısa vadede sağlık sorunlarını artırırken, uzun vadede iklim değişikliğini hızlandıran ek sera gazı emisyonları da üretiyor. Bu açıdan bakıldığında, savaş, küresel ısınmayı besleyen görünmez bir hızlandırıcı işlevi görüyor.

Ukrayna, yüzölçümü bakımından Avrupa’nın küçük bir kısmını kaplasa da Karadeniz havzasının biyolojik çeşitliliğinin önemli bir oranına ev sahipliğı yapıyor. Korunan alanlar, sulak bölgeler, orman ekosistemleri ve tarımsal peyzaj; yoğun bombardıman, yangınlar, tahkimat çalışmaları ve baraj yıkımlarıyla birlikte ciddi tahribat altında. Bu minvalde korunan alanların kayda değer bir bölümü çatışmadan doğrudan etkilenirken; orman yangınları ve bitki örtüsü kaybı, erozyonu artırarak istilacı türler için zemin hazırlıyor.

Rusya’nın resmi belgeleri ve doktrinleri Rusya’nın çevresel güvenlik politikalarıyla alakalı ne söylüyor?

Rusya’nın Ukrayna’daki savaş pratiğini anlamak için, yalnızca sahadaki askeri hamlelere değil, kendisinin resmi dokümanlar üzerinden kurduğı çevre ve çevresel güvenlik söylemine de bakmak gerekiyor. Bunu ortaya çıkarmak için Rusya’nın Dış Politika Konsept Belgeleri (1993, 2000, 2008, 2013, 2016, 2023), Ulusal Güvenlik Konsept Belgeleri (1997, 2000, 2009, 2015, 2021) ve Çevre/iklim odaklı strateji ve doktrinlerini (2002, 2009, 2012, 2017, 2024) incelemek önemlidir. Bu üç resmî belge türü bir arada incelendiğinde, Rusya’nın çevreyi hem ulusal güvenliğin hem de dış politikanın kurucu unsurlarından biri olarak çerçevelediğı görülüyor. Dış Politika Konsept Belgeleri Rusya’nın çevreyi dış politikasında hem iş birliğı alanı (iklim müzakereleri, teknoloji transferi) hem de rekabet alanı (enerji, kaynak kullanımı, Arktik) olarak gördüğünü gösteriyor.

Ulusal Güvenlik Konsept Belgeleri, çevreyi enerji güvenliği ve ekonomik istikrarla iç içe geçmiş bir güvenlik alanı olarak konumlandırıyor; yani çevresel güvenlik, bu belgelerde ‘yumuşak’ bir temadan ziyade, sert güvenlik gündeminin parçası olarak değerlendiriliyor. Çevre/iklim odaklı strateji ve doktrinler, Rusya’nın çevresel sorunları ciddi, ölçülebilir ve ulusal güvenlik boyutu olan riskler olarak gördüğünü; çözüm için de uzun vadeli politika araçları, teknolojik yenilik ve uluslararası iş birliği politikalarını benimsediğini gösteriyor.

Belgelerin tamamına bakıldığında ise Rusya, teorik olarak ‘çevresel sorumluluk sahibi’ bir güç olarak görünüyor. Rusya, resmi söyleminde tutarlı bir çevresel güvenlik vizyonu çiziyor. Doğrudan çevre/iklim odaklı strateji ve doktrinlerin 2002’den beri var olması ve süreklilik arz etmesi tutarlığı ispat için yeterince veri sağlıyor. Rusya, doğal kaynaklarını rasyonel ve sürdürülebilir biçimde kullanmayı, düşük karbonlu ekonomiye geçişi, biyolojik çeşitliliğin korunmasını, çevresel risklerin halk sağlığı ve demografiyle bağlantısını ve bütün bunları desteklemek için bilim temelli uluslararası iş birliğini, çevre politikasının temel sütunları olarak sunuyor. Tam da bu nedenle, Ukrayna’daki savaş pratiği ile bu dokümanların çizdiği tablo arasındaki tutarsızlık, sadece teknik bir uyumsuzluk değil; Rusya’nın çevresel güvenlik iddiasının samimiyetini zedeleyen yapısal bir çelişki olarak karşımıza çıkıyor. Kâğıt üzerinde çevresel tehditleri tanımlayan ve bunlarla mücadelede uluslararası iş birliği hedefleyen bir devletin; savaş alanında barajları, sanayi tesislerini, enerji altyapısını ve yerleşim alanlarına yakın çevresel açıdan kritik noktaları vurması teori ve pratik arasındaki tutarsızlığı gözler önüne seriyor.

Belge analizinin gösterdiği bir diğer önemli nokta, Rusya’nın çevresel güvenliği aynı anda hem egemenlik alanı (doğal kaynaklar, toprak, enerji) hem de ortak güvenlik alanı (iklim, sınır aşan kirlilik, biyolojik çeşitlilik) olarak tanımlaması. Ukrayna savaşı ise bu iki düzlem arasında kritik bir gerilim üretiyor. Bir yandan çevresel tehditlerin küresel yapısı kabul edilerek uluslararası iş birliği vurgulanıyor, diğer yandan komşu bir ülkenin su kaynakları, tarım arazileri, korunan alanları ve Karadeniz’e açılan nehir havzaları üzerinde yaratılan tahribat, Rusya’nın gelecekte karşılaşacağı çevresel kırılganlıkları da artırıyor. Sonuçta ortaya şöyle bir paradoks çıkıyor: Dokümanlar üzerinden okunan Rusya, çevresel güvenliği ulusal ve uluslararası politika mimarisinin merkezine yerleştiren sorumlu bir aktör figürü çiziyor; Ukrayna’daki savaş pratikleri ise aynı Rusya’yı, söylemle pratik arasında dikkate değer bir uyumsuzluk ortaya koyan aktör olarak konumlandırıyor. Analizin temel gerilimi de tam burada düğümleniyor.

Aynı zamanda, yeniden inşa süreçlerine, yıkılan şehirler, altyapı, sanayi tesisleri, davetiye çıkaran her bombardıman, yalnızca anlık bir yıkım değil, yıllara yayılacak bir karbon ve toksik madde mirası bırakıyor. Yeniden inşa süreçleri, devasa bir malzeme ve enerji talebi anlamına geliyor. Bu da eğer yeşil dönüşüm ilkeleriyle sıkı sıkıya bağlanmazsa, iklim krizini daha da hızlandırma riski taşıyor. Savaşın çevresel bilançosunu sadece ‘bugünkü hasar’ üzerinden değil, uzun vadeli iklim etkileri ve yeniden inşada ortaya çıkacak sera gazı emisyonları üzerinden hesaplamak gerekiyor. Bu da teori ve uygulama arasındaki tutarsızlığı, kısa vadeli olmaktan ziyade uzun vadeli hale getiriyor.

Çevresel felaketi ciddiye almadan barış mümkün mü?

Rusya-Ukrayna Savaşı, çevresel güvenliğin artık ekstra bir husus, 'lüks bir gündem' ya da barış zamanının konusu olmadığını acı biçimde örnekleyen çatışmalardan yalnızca bir tanesi. Suyun kirlenmesi, toprağın ağır metallerle zehirlenmesi, yangınlarla hızlanan ormansızlaşma, hava kirliliğinin sınır aşan etkileri ve Karadeniz ekosisteminin askeri faaliyetlerle yıpranması, yalnızca mevcut çatışmanın insani boyutunu ağırlaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda savaşa bakış açısını da dönüştürüyor.

Çevresel felaketin Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ele alınmasında oynadığı rol konusunda iki eğilim mevcut. Bunlardan ilki, savaşın uluslararası alanda hâlâ ağırlıklı olarak askeri ve jeopolitik bir sorun olarak ele alınması. Çatışmanın gidişatına ilişkin değerlendirmeler çoğunlukla toprak kazanımları, askeri yardımlar ve diplomatik müzakereler üzerinden yürütülüyor; çevresel yıkım ise bu çerçevenin içinde ikincil, hatta çoğu zaman görünmez bir unsur olarak kalıyor. Bu durum, savaşın ürettiği ekolojik maliyetin uluslararası gündeme tam olarak yansımamasına yol açıyor. İkinci eğilim ise, çevresel felaketin giderek daha fazla aktör tarafından savaşın ayrılmaz bir boyutu olarak tanınmaya başlaması. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) değerlendirme raporları, AB Ortak Araştırma Merkezi'nin (JRC) savaş sonrası çevresel izlemenin çöküşüne dikkat çeken çalışmaları ve uluslararası örgütlerin yayımladığı uyarılar, Ukrayna'daki yıkımın yalnızca yerel bir ekolojik sorun değil, bölgesel ve küresel etkileri olan bir çevresel güvenlik krizi olduğunu vurguluyor. Bu çerçeveden bakıldığında Ukrayna'daki çevresel yıkımın, uluslararası toplum tarafından giderek daha fazla hesaba katılan bir güvenlik alanı haline geldiği söylenebilir. Fakat bu farkındalık henüz çatışmanın diplomatik çözümüne yön verecek düzeye ulaşmış değil.

Çevresel felaket, savaşın neden olduğu insani-jeopolitik krizin doğal bir yan ürünü değil, çatışmanın stratejik sonuçlarını şekillendiren bağımsız bir değişken olarak önem kazanıyor. Ekolojik tahribatın kontrol altına alınamaması, savaş sonrası yeniden inşa süreçlerinin maliyetini artırırken; Karadeniz havzası gibi zaten kırılgan olan bölgelerde yeni güvenlik riskleri üretiyor. Dolayısıyla Rusya'nın resmi belgelerde öne çıkardığı çevresel güvenlik vizyonu ile sahadaki sonuçlar arasındaki tutarsızlık, yalnızca normatif bir çelişkidir ibaret değil; savaşın geleceğine ilişkin stratejik değerlendirmeyi de doğrudan etkileyen bir faktör.

Rusya'nın resmi belgelerinde merkeze aldığı çevresel güvenlik söylemi ile savaşın ürettiği çevresel felaket arasında açılan mesafe, hem Rusya'nın politika tutarlılığı açısından hem de savaşın gelecekteki barış düzeni açısından önemli sonuçlar doğuruyor. Ukrayna'nın ekolojik geleceğini ve Karadeniz havzasının kırılganlığını görmezden gelen bir barış mimarisi sürdürülebilir olmayacaktır. Aksi takdirde, bugün suskun kalan ekosistemler, yarın daha derin krizlerle konuşmaya devam edecek.

Yazarlar Hakkında

Doğu Sönmez, 2022 yılından bu yana Kadir Has Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Sönmez aynı zamanda Panorama Global'in yayın koordinatörüdür. 2025 yılında Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Programı'nda doktorasını tamamlayan Sönmez, Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) bölümünden lisans ve aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler (İngilizce) bölümünden yüksek lisans derecelerine sahiptir. Akademik uzmanlık alanları arasında Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Rusya Dış Politikası ve Türkiye-Rusya-İran ilişkileri bulunmaktadır. Sönmez son araştırmasında, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın çevreye etkilerini ve Rusya Federasyonu'nun çevre politikalarının, söz konusu etkiler bağlamında tutarsız olup olmadığını incelemiştir.

Sezen Kaya Sönmez, Çukurova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden lisans ve aynı üniversiteden Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Halen doktorasını Kadir Has Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Programı'nda sürdürmektedir. Halihazırda, Kadir Has Üniversitesi'nde doktor adayı olarak, Avrupa Birliği'nde enerji güvenliği ve iklim güvenliği ilişkisi üzerine çalışmalarına devam etmektedir. Berlin, Almanya'da Centre Marc Bloch Araştırma Merkezi'nde 3 ay süre ile TÜBİTAK Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma bursuyla misafir doktora öğrencisi olarak çalışmıştır. Akademik ilgi alanları arasında Güvenlikleştirme, çevre güvenliği, iklim güvenliği ve AB bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Paradigma Podcast Kanalında, Panorama Global web portalı ortaklığında Green Talks: The Voice of Environment and Ecology başlıklı bir seri yürütmektedir.

*Yazıda yer alan fikirler yazarına/yazarlarına aittir ve MURCIR 'ın yayın politikasını yansıtmayabilir.

